

PAUL-ERIK KORVELA

Viimeaikaisesta Machiavellin tutkimuksesta

Puoli vuosisataa sitten Lauri Huovinen kirjoitti Historialliseen Aikakauskirjaan Machiavellista tällä otsikolla. Puolessa vuosisadassa on ehtinyt tapahtua paljon, myös Machiavellin tutkimuksessa. Paul-Erik Korvela esittelee uusinta tutkimuskirjallisuutta.

■ Tämän katsauksen tarkoituksena ei ole antaa kokonaiskuvaa viidenkymmenen vuoden tutkimuksesta,¹ vaan kiinnittää huomiota tiettyihin näkökulmiin Machiavelli-tutkimuksessa. Systemaattisempia katsauksia aiheeseen on toki julkaistu. Näistä kannattane mainita ainakin Silvia Ruffo-Fioren kokoama teos sekä Eric Cochranen, Felix Gilbertin ja John Geerkenin artikkelit.²

Aloittaa sopii Machiavellin elämästä. Huovisenkin mainitseman Pasquale Villarin klassisen Machiavelli-elämäkerran rinnalle on ilmestynyt uusia biografioita. Näistä standarditeokseksi on muotoutunut Roberto Ridolfin *Vita di Niccolò Machiavelli*. Eräänlaisena biografiana voidaan pitää myös Quentin Skinnerin lyhyttä johdatusta *Machiavelli*, josta on äskettäin otettu uusi, korjattu painos. Omalla tavallaan loistava ja

1. Mainittu katsaus viidenkymmenen vuoden takaa: Lauri Huovinen (1950) 'Viimeaikaisesta Machiavellin tutkimuksesta', *Historiallinen Aikakauskirja* 48 (1950) Vol. 4, 348–352.

2. Silvia Ruffo-Fiore (1990) *Niccolò Machiavelli: An Annotated Bibliography of Modern Criticism and Scholarship*, New York: Greenwood Publishing Group. Eric W. Cochrane (1961) 'Machiavelli: 1940–1960', *The Journal of Modern History*, Vol. XXXIII, No.2, June 1961, 113–136. Felix Gilbert (1973) 'Machiavelli in Modern Historical Scholarship', teoksessa *Machiavelli nel V° centenario della nascita*, Bologna: Massimiliano Boni. John H. Geerken (1976) 'Machiavelli Studies since 1969', *Journal of the History of Ideas*, Vol. 37, Is. 2, Apr.–Jun. 1976, 351–368.

kiehtova on Sebastian de Grazian Pulitzer-palkittu elämäkerta *Machiavelli in Hell*.³

Uusin teos tällä saralla on Maurizio Virolin *Il sorriso di Niccolò: Storia di Machiavelli*, joka ei varsinaisesti tuo mitään uutta edeltäviin biografiaihin, mutta pyrkii muita enemmän valottamaan Machiavellin persoonaa, henkilökohtaisia motiiveja ja tuntemuksia. Nimensä mukaisesti se pyrkii paljastamaan kuuluisan, arvoituksellisen hymyn takaa ihmisen nimeltä Niccolò Machiavelli – miehen, joka nautti viinistä, naisista ja ystävien seurasta ja joka tarkkaili maailman väistämätöntä raadollisuutta kyynisesti hymyillen. Machiavellin elämää valottaa myös Roger D. Mastersin mielenkiintoinen teos, joka keskittyy Machiavellin ja Leonardo da Vincin oletettuun ystävyysuhteeseen sekä eritoten da Vincin suunnitelmaan siirtää Arno-jokea. Robert Blackin artikkeli keskittyy Machiavellin uraan Firenzen tasavallan palveluksessa.⁴

Machiavellin intellektuaalista ja historiallista kontekstia selvittäviä teoksia on luonnollisesti varsin huomattava määrä. Tärkeimpiä niistä ovat 'klassikoiksi' muodostuneet Federico Chabodin *Machiavelli and the Renaissance*, Felix Gilbertin *Machiavelli and Guicciardini*, Hans Baronin *The Crisis of the Early Italian Renaissance*, J. G. A. Pocockin *The Machiavellian Moment* sekä Quentin Skinnerin kaksiosainen *Foundations of Modern Political Thought*. Uudemista mainittakoon ainakin Gisela Bockin, Quentin Skinnerin ja Maurizio Virolin toimittama *Machiavelli and Republicanism*, Nicolai Rubinsteinin artikkeli italialaisesta poliittisesta ajattelusta 1450–1530 sekä Maurizio Virolin teokset *From Politics to Reason of State* ja *Machiavelli*. Patricia Springborgin erinomainen teos *Western Republicanism and the Oriental Prince* selvittelee länsimaisen republikanismin suhdetta itämaisiin käytäntöihin ja jo klassiseen antiikkiin periytyneitä itämaisia vaikutteita; teoksessa keskitytään paljolti myös Machiavelliin. Kyseisten teosten lähdeluetteloista löytyy tärkeitä aihepiiriä käsitteleviä teoksia, mm. Chabod on listannut huomattavan määrän Italian renessanssia ja humanismia käsittelevää kirjallisuutta.⁵

Machiavelli, kieli ja retoriikka

Hiljattain Machiavelli-tutkimukseenkin on ilmestynyt retoriikkaa ja kielenkäyttöä painottava suuntaus. Barbara Spackmanin artikkeli *Machiavelli and Maxims* pyrkii osoittamaan, että Machiavellin *Rubtinaan* suosio ei selity niinkään teoksessa käsitellyillä teemoilla, vaan retorisella rakenteella, jolla kirjoittaja on onnistunut luomaan lähes rajattoman avoimuuden ja sovellettavuuden. *Rubtinasta* poliittisena tekstinä ja sen retoriikkaa luotaa myös Jukka Kanervan väitöskirja *Diagnoosi ja toiminta*. Kanerva tulkitsee teosta sen sisäisestä käsitteellisestä logiikasta lähtien ja soveltaa lopuksi Machiavellin väkivallan ekonomiaa ydinasedeterenssiin. *Rubtinaan* deliberatiivista retoriikka-

3. Roberto Ridolfi (1963) *The Life of Niccolò Machiavelli*, London: Routledge and Kegan Paul. Quentin Skinner (2000) *Machiavelli: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press. Sebastian de Grazia (1989) *Machiavelli in Hell*, Princeton: Princeton University Press.

4. Maurizio Viroli (2000) *Niccolò's Smile: A Biography of Machiavelli*, New York: Farrar, Straus and Giroux. Roger D. Masters (1999) *Fortune Is a River: Leonardo da Vinci and Niccolò Machiavelli's Magnificent Dream to Change the Course of Florentine History*, USA: Plume. Robert Black (1990) 'Machiavelli, servant of the Florentine republic', teoksessa Gisela Bock, Quentin Skinner ja Maurizio Viroli (toim.) *Machiavelli and Republicanism*, Avon: Cambridge University Press.

5. Federico Chabod (1965) *Machiavelli and the Renaissance*, New York: Harper & Row. Felix Gilbert (1965) *Machiavelli and Guicciardini: Politics and History in Sixteenth-Century Florence*, Princeton: Princeton University Press. Hans Baron (1966) *The Crisis of the Early Italian Renaissance*, Princeton: Princeton University Press. J.G.A. Pocock (1975) *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton: Princeton University Press. Quentin Skinner (1978) *Foundations of Modern Political Thought*, Binghamton: Cambridge University Press. Gisela Bock, Quentin Skinner ja Maurizio Viroli (toim.) (1990) *Machiavelli and Republicanism*, Avon: Cambridge University Press. Nicolai Rubinstein (1991) 'Italian political thought, 1450–1530', teoksessa J.H. Burns (toim.) *The Cambridge History of Political Thought 1450–1700*, Cambridge: Cambridge University Press. Maurizio Viroli (1992a), *From Politics to Reason of State*, Cambridge: Cambridge University Press. Maurizio Viroli (1998) *Machiavelli*, New York: Oxford University Press. Patricia Springborg (1992) *Western Republicanism and the Oriental Prince*, Padstow: Polity Press.

Niccolo Machiavelli. E. Haderin maalaus. Kuva: Sophus Williams (1884). Museovirasto.

kaa analysoi Virginia Cox, kun taas Kenneth Burke tutkii Machiavellin retoriikkaa 'administratiivisena'. Maurizio Virolin aiemmin mainittu *Machiavelli* sisältää kappaleen Machiavellin retoriikasta ja keskittyy muutenkin retoriseen traditioon Machiavellin aikana. Eksplisiittisesti Machiavellin retoriikkaan keskittyy myös Victoria Kahnin *Machiavellian Rhetoric*.⁶

Eräät Quentin Skinnerin artikkelit pyrkivät valottamaan Machiavellin ratkaisevaa roolia niin kutsutun paradiastolisen redeskription (tai retorisen redeskription) henkiin herättäjänä ja käyttäjänä. Tuo antiikista periytyvä retorinen trooppi liittyy tekniikkaan, jolla evaluatiivinen deskriptio korvataan toisella, kilpailevalla deskriptiolla, joka esittää asian päinvastaisessa moraalisisessa valossa. Siten esim. tuhlailevaisuus saadaan näyttämään anteliaisuudelta, harkitsemattomuus rohkeudelta jne. Skinnerin mukaan Machiavelli käyttää juuri tätä tekniikkaa, kun hän kyseenalaistaa aikansa moraalisia käytäntöjä.⁷

Machiavellin kielenkäyttöön ja hänen näkemykseensä kielestä keskittyvät niin ikään ainakin John M. Najemy ja Susan M. Shell. Myös useat Machiavellin kirjallisia teoksia (erotuksena leimallisesti poliittisista kirjoituksista) käsittelevät tutkimukset painottavat enemmän tai vähemmän kielenkäytön merkitystä. Näistä kannattaa mainita ainakin Wayne Rebhornin hyvin kirjoitettu teos, jossa Rebhorn pyrkii osoittamaan, että Machiavellin näkemykseen politiikasta vaikuttivat paljolti myös myytit ja kirjallisuus eivätkä ainoastaan empiiriset havainnot ympäröivästä maailmasta. Kieleen ja kielenkäyttöön keskittyvät myös Martin Coylen toimittama *Rubtinasta* käsittelevä kirja, Albert R. Ascolin ja Victoria Kahnin toimittama teos Machiavellista ja kirjallisuuden lajityypistä sekä Vickie B. Sullivanin toimittama artikkelikokoelma. Machiavellia historioitsijana ja renessanssin historiankirjoitusta yleensä tarkastelee mm. Eric W. Cochranen massiivinen *Historians and Historiography in the Italian Renaissance* sekä Janet Colemanin ja Edmund Jacobittin artikkelit.⁸

Tietylnaisen lajityypin ovat muodostaneet tutkimukset, joissa analysoidaan Machiavel-

lin käyttämiä keskeisiä termejä. Varsinkin "maaginen neliö" – *virtù*, *fortuna*, *occasione* ja *necessità* – on kiehtonut tutkijoita. Termien kääntäminen yksiselitteisesti on erittäin vaikeaa. Kuitenkin voitaneen todeta, että *virtù* viittaa miehiseen hyveeseen, *fortuna* onnettareen, *occasione* mahdollisuuteen ja *necessità* välttämättömyyteen. Esimerkiksi Claudia Knauer keskittyy juuri tähän "maagiseen neliöön". Machiavellin *virtù*-käsitettä on pohdiskeltu useissa yhteyksissä ja ainakin Quentin Skinner on argumentoinut termin kääntämättömyyden puolesta. *Fortunaan* feminiinisenä voimana ja sitä kautta sukupuolikiysymykseen Machiavellin ajattelussa pureutuu Hanna

6. Barbara Spackman (1990) 'Machiavelli and Maxims', *Yale French Studies*, Is. 77, 137–155. Jukka Kanerva (1990) *Diagnoosi ja toiminta: Tutkimus Machiavellin Il Principe -teoksen poliittisesta retoriikasta*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Julkaisuja 61. Virginia Cox (1997) 'Machiavelli and the Rhetorica ad Herennium: Deliberative Rhetoric in The Prince', *Sixteenth Century Journal*, Vol. 28, Is.4, Winter 1997, 1109–114. Kenneth Burke (1969) *A Rhetoric of Motives*, Berkeley: University of California Press, 158–166. Victoria Kahn (1994) *Machiavellian Rhetoric: From Counter-Reformation to Milton*, Princeton: Princeton University Press.

7. Quentin Skinner (1999) 'Thomas Hobbes: Rhetoric and the Construction of Morality', *Proceedings of the British Academy* 76, 1–61 ja Quentin Skinner (1999) 'Rhetoric and Conceptual Change', teoksessa *Finnish Yearbook of Political Thought*, vol.3, Jyväskylä: Sophi. Ks. myös Quentin Skinner (1996) *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*, Cambridge: Cambridge University Press, 138–180.

8. John M. Najemy (1995) 'Language and The Prince', teoksessa Martin Coyle (toim.) *Niccolò Machiavelli's The Prince: New Interdisciplinary Essays*, Manchester: Manchester University Press. Susan Meld Shell (2000) 'Machiavelli's Discourse on Language', teoksessa Vickie B. Sullivan (toim.) *The Comedy and Tragedy of Machiavelli: Essays on the Literary Works*, New Haven: Yale University Press. Wayne A. Rebhorn (1988) *Foxes and Lions: Machiavelli's Confidence Men*, Ithaca: Cornell University Press. Martin Coyle (toim.) (1995) *Niccolò Machiavelli's The Prince...* Albert R. Ascoli & Victoria Kahn (toim.) (1993) *Machiavelli and the Discourse of Literature*, Ithaca: Cornell University Press. Vickie B. Sullivan (toim.) (2000) *The Comedy & Tragedy of Machiavelli...* Eric W. Cochrane (1981) *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*, Chicago: The University of Chicago Press. Janet Coleman (1995) 'Machiavelli's *via moderna*: medieval and Renaissance attitudes to history', teoksessa Martin Coyle (toim.) *Niccolò Machiavelli's The Prince...* Edmund E. Jacobitti (2000) 'The Classical Heritage in Machiavelli's Histories: Symbol and Poetry as Historical Literature', teoksessa Sullivan (toim.): *The Comedy & Tragedy of...*

Pitkin teoksessaan *Fortune Is a Woman*. Fortunan asemaa ja aleatorisuutta enimmäkseen Louis Althusserin pohjalta Machiavellilla käsittelee Mikko Lahtinen. Väitöskirjassaan Lahtinen argumentoi sen puolesta että Althusserin vähemmän tunnetut kirjoitukset Machiavellista ja hänen satunnaisuuskonseptionensa ovat todellisia kontribuutioita Machiavelli-tutkimukselle ja poliittiselle ajattelulle yleisemminkin. Eritoten *necessità*-käsitteen ympärillä askartelee puolestaan Kanerva edellä mainitussa väitöskirjassaan.⁹

Muutama artikkeli pureutuu Machiavellin termiin *lo stato*, ja sitä kautta modernin valtiokäsitteen syntyyn. Esimerkiksi Harvey C. Mansfield argumentoi, että Machiavellin ”valtio” ei ole vielä moderni, persoonaton käsitys, vaan persoonallinen. Machiavellin *stato* on jonkun säilytettävissä tai vallattavissa, mutta *stato* itsessään, erillään tietystä henkilöstä tai ryhmästä, ei valtaa mitään, tai muutenkaan operoi autonomisesti.¹⁰

Muita Machiavellin termejä analysoivia artikkeleita löytyy niin ikään lukuisia. Näistä parhaimmiston lukeutuu Anthony Parel in *Machiavelli's Notions of Justice*, jossa Parel käy läpi käsitettä erään Machiavellin vähemmän tunnetun kirjoituksen kautta. Saman tekijän monografia *The Machiavellian Cosmos* analysoi sekin joitakin Machiavellin keskeisiä termejä, kuten *virtù* ja *fortunaa*, mutta erikoisesta näkökulmasta. Parel keskittyy renessanssin astrologiaan Machiavellin ajattelun taustavaikuttajana ja nostaa keskeisiksi myös termit *umori* ja *il cieli*. Samalla tämä analyysi tietysti kyseenalaistaa mm. Ernst Cassirerin, Leo Straussin ja useiden muiden näkemyksen, jonka mukaan Machiavelli oli modernin politiikan tieteen perustaja. Kuinka hänen väitetty moderniutensa suhteutuu siihen, että hän operoi esimodernin astrologian ja antiikin sekä keskiajan lääketieteen käyttämällä termeillä ja että hän katsoi ylikuonnollisten voimien määräävän suuren osan ihmiselämästä?¹¹

Leo Straussin näkemyksen mukaan moderni poliittinen filosofia syntyy vasta kun Machiavelli julistaa sodan sekä Ateenaa että Jerusalemia vastaan. Machiavellin modernius muotoutuu siis siitä, että hän hylkää niin Platonin ja Aristoteleen klassisen po-

liittisen filosofian, kuin myös kristillisen teologian näkemykset. Lisäksi Machiavelli eksplisiittisesti keskittyy siihen, kuinka asiat ovat eikä siihen kuinka niiden tulisi olla. Käsitellessään kysymystä Machiavellin moderniuudesta Parel kritisoi Straussin näkemyksiä ja väittää, että Machiavellin tietty innovatiivisuus tai uutuus ei välttämättä ole sama asia kuin modernius. Machiavellin ajatusten läheistä suhdetta renessanssin ja keskiajan lääketieteeseen ja psykologiaan on pohtinut myös Markus Fischer.¹²

9. Claudia Knauer (1990) *Das magische Viereck bei Niccolò Machiavelli: fortuna, virtù, occasione, necessità*, Würzburg: Königshausen & Neumann. Ks. esim. Harvey C. Mansfield (1998) *Machiavelli's Virtue*, Chicago: The University of Chicago Press, (erit. 6–52), jossa hän paitsi itsekin käsittelee teemaa, myös listaa keskeiset aiheesta tehdyt tutkimukset. Skinner toteaa (*Machiavelli*, esipuhe): ”And I have held my belief that Machiavelli's pivotal concept of *virtù* cannot be translated into modern English by any single word or manageable series of paraphrases”. Skinnerin tulkinnoista *virtù*n suhteen ks. esim. W.R. Newell (1987) ’How Original Is Machiavelli?: A Consideration of Skinner's Interpretation of Virtue and Fortune’, *Political Theory*, vol. 15, no. 4, November 1987, 612–634. Hanna Fenichel Pitkin (1984) *Fortune Is a Woman: Gender and Politics in the Thought of Niccolò Machiavelli*, Berkeley: University of California Press. Mikko Lahtinen (1997) *Niccolò Machiavelli ja aleatorinen materialismi: Louis Althusser ja Machiavellin konjunktuurit*, Vammala: TAJU.

10. J. H. Hexter (1957) ’Il principe and lo stato’, *Studies in the Renaissance*, vol. 4, 113–138 ja Harvey C. Mansfield (1983) ’On the Impersonality of the Modern State: A Comment on Machiavelli's Use of Stato’, *The American Political Science Review*, vol. 77, Is. 4, December 1983, 849–857. Ks. myös Quentin Skinner (1987) ’Modernin valtiokäsitteen synty’, *Politiikka* 2/1987, 83–106.

11. Anthony J. Parel (1990) ’Machiavelli's Notions of Justice: Text and Analysis’, *Political Theory*, vol. 18, no.4, November 1990, 528–544. Anthony J. Parel (1992) *The Machiavellian Cosmos*, Avon: Yale University Press. *Umori* viittaa mielentiloihin mutta myös keskiaikaisen lääketieteen oletamiin ruumiin nesteisiin, ja *il cieli* astrologisessa mielessä taivaankappaleiden asentoihin. Planeettojen asennoilla ajateltiin olevan suora yhteys ruumin nesteisiin ja sitä kautta mielentiloihin. Ernst Cassirer (1946) *The Myth of the State*, USA: Yale University Press. Leo Strauss (1958) *Thoughts on Machiavelli*, USA: The University of Chicago Press.

12. Straussin kanssa likimain samaa mieltä tässä kohdin on myös Althusser. Louis Althusser (1999) *Machiavelli and Us*, London: Verso, erit. s. 7–8. Anthony J. Parel (1995) ’The Question of Machiavelli's Modernity’, teoksessa Tom Sorell (toim.) *The Rise of Modern Philosophy*, Guildford and King's Lynn: Oxford University Press. Markus Fischer (1997) ’Machiavelli's Political Psychology’, *Review of Politics*, Vol. 59, Is. 4, Fall 1997, 789–830.

Paitsi Machiavellin käyttämiin keskeisiin termeihin, huomiota on kiinnitetty jonkin verran myös termeihin tai asioihin, joita Machiavelli teoksissaan ei käytä tai käsittele, vaikka häneltä voisi sitä ehkä odottaa. Klassinen huomio on tietysti Dolf Sternbergerin huomautus siitä, että Machiavelli ei *Rubtinaassa* käytä kertaakaan sanaa 'politiikka'. Maurizio Virolin mukaan näin on siitä yksinkertaisesta syystä, että Machiavelli ei kirjoittanut politiikasta siinä merkityksessä kun hän termin ymmärsi, vaan valtiotaidosta.¹³

Isaiah Berlin on myös huomannut, että Machiavelli ei edes mainitse luonnonoikeutta, joka kuitenkin oli perustava kategoria hänen edeltäjilleen, hänen aikanaan, ja vielä pitkään hänen jälkeensä. Niin ikään, kuten Skinner on huomannut, Machiavelli kehittää teorian (negatiivisesta vapaudesta) käyttämättä millään tavalla hyväksyen yksilön oikeuksien käsitettä. Hän onnistuu myös sivuuttamaan aikakauden tärkeiksi katsotut teemat, kuten kaupankäynnin, hiljalleen kehittyvän pankkitoiminnan, löytöretket, taiteen jne. Selitys voisi kenties olla siinä, että häneen vaikuttivat jossakin määrin enemmän menneet tapahtumat kuin ajankohtaiset. Koska hänen ihailmansa antiikin kirjoittajat (esim. Livius) eivät kiinnittä erityistä huomiota esimerkiksi kaupankäyntiin ja pankkitoimintaan, ei myöskään Machiavelli tee niin.¹⁴

Vaikka eritoten Friedrich Meinecken vaikutuksesta Machiavellia on pidetty valtiojärjen (*ragione di stato*) isänä tai ainakin henkiin herättäjänä, ei kyseistä termiä, tai edes mitään sen synonyymia, kuitenkaan löydy hänen kirjoituksistaan. Tähän voi olla useitakin syitä. Kyseinen termi esiintyy itse asiassa painettuna ensimmäisen kerran vasta vuonna 1547, joten on mahdollista että koko termiä ei ollut vielä olemassa silloin, kun Machiavelli kirjoitti teoksiaan. Luonnollisesti on kuitenkin mahdollista, että termi oli olemassa jo Machiavellin aikana eli noin kolmekymmentä vuotta aiemmin. Jo 1520-luvulla Guicciardini erotti toisistaan kristillisen omantunnon mukaisen käytöksen ja sen, mitä hän kutsui nimellä *ragione e uso degli stati*, so. valtioiden järjen ja käytän-

nön. Todennäköisesti Machiavelli kuitenkin tunsi kyseisen (tai vastaavan) *käsitteen*, vaikka ei olisi *termiä* tuntenutkaan. Hän olisi voinut valjastaa esim. Ciceron *ratio reipublicaen* tai Johannes Salisburylaisen *ratio communis utilitatisin* omiin tarkoituksiinsa. Kysymys lienee kuitenkin enempi siitä, että Machiavelli ei tuntenut mitään tarvetta legitimoida poliittisen käyttäytymisen normeja kristilliseen moraalisäännöstöön nähden. Valtiojärki tai jokin vastaava käsite olisi ollut paljon hyödyllisempi kristillisellä maailmankatsomuksella varustetulle teoreetikolle. Machiavellin ajatusten vastaanotossa on niin ikään muistettava se seikka, että kaikki, jotka vastustivat Machiavellin ajatuksia, eivät suinkaan vastustaneet ajatusta valtiojärjestä.¹⁵

Kristinusko ja Machiavellin järkyttävyys

Vasta hiljattain on (jälleen) alettu ymmärtää sitä piirrettä Machiavellin ajattelussa, joka aiheutti suurimman osan häneen kohdistuneesta vastustuksesta. Tarkoitin nimittäin hänen kristinuskoon kohdistamaansa kritiikkiä sekä yleisemmin hänen utilitaristista uskontonäkemystään. Itse asiassa lähes kaikki piirteet hänen ajattelussaan ovat jollakin fundamentaalilla tavalla yhteen sopimattomia kristillisen ajattelun ja maailmankuvan kanssa. Teema on jossakin määrin mukana useimmissa Machiavelli-tutkimuksissa, joskin usein vain sivuroolissa.

Leo Straussille Machiavelli on ensisijaisesti ”teacher of evil”. Huomattava on kuitenkin se seikka, että Strauss, kuten monet muut Machiavellin kommentaattorit, pitää Machiavellin oppeja hirviömäisinä, moraalittomina, vastenmielisinä, mutta ei koskaan *väärinä*, ts. virheellisinä. Tämän huomion on tehnyt Shadia B. Drury juuri Straussista, mutta saman voisi väittää pätevän moneen muuhunkin Machiavellin kommentaattoriin, sekä moderneihin että aikaisempiin. Useat Machiavellin innokkaimmista vastustajista olivatkin krypto-machiavellisteja, jotka arvostellessaan Machiavellia kuitenkin samalla toivat hänen ajatuksiaan esiin. Vickie B. Sullivan argumentoi että Machiavelli vastustaa ensisijaisesti Jumalan tyranniaa: Machia-

vellin peräänkuuluttama *vivere politico* voidaan Machiavellin itsensä mukaan toteuttaa sekä tasavallassa että ruhtinaskunnassa, joten syy kunnan poliittisen elämän mahdollomuuteen löytyy yksin kristinuskosta.¹⁶

Parel puolestaan pyrkii edellä mainituksa Machiavellin kosmosta käsittelevässä teoksessaan osoittamaan, että Machiavellin näkemys maailmasta on enemmän velkaa renessanssin astrologialle kuin kristinuskolle (tai Aristoteleelle tai Platonille). Bruce J. Smith lukee ansiokkaasti Machiavellin kristinuskon kritiikkiä muistiin jäämisen ja maallisen kunnian näkökulmasta. Kristinuskon kaikkitietävä ja kaikkivoipa Jumala (ominaisuuksia, jotka pakanallisilta jumaluuksilta puuttuivat) teki turhiksi kaikki inhimilliset ponnistelut kuolemattoman maineen saavuttamiseksi, kun antiikin sankareita puolestaan inspiroi juuri tuon maineen saavuttaminen. Vastaavasti Smithin mukaan kristinuskko tarjosi kuolematonta mainettaikin parempaa, nimittäin ikuisen elämän. Machiavelli taas yritti puhua juuri maallisen kunnian ja maineen puolesta taivasten valtakunnan sijasta.¹⁷

Myös de Grazian Machiavelli-elämäkertä painottaa hänen ajattelunsa anti-kristillisiä piirteitä. de Grazian teoksen nimi, *Machiavelli helvetissä*, viittaa siihen seikkaan, että Machiavelli sanoi rakastavansa kotikaupunkiaan enemmän kuin sieluaan, ja olevansa valmis menemään vaikka helvettiin, jos *patrian* etu sitä vaatii. Tämä taas johtuu siitä, että Machiavelli näkee kristinuskon vihamielisenä isänmaallisuudelle ja poliittiselle toiminnalle. Kristinuskko ylistää mietiskeleviä ja syrjäänvetäytyviä ihmistyyppejä (*vita contemplativa*), kun taas esim. antiikin Rooman uskonto suosi urhoollisia ja rohkeita ihmistyyppejä (*vita activa*) ja teki verisillä ja spektaakkelinomaisilla seremonioillaan kansalaiset pelottomiksi ja *virtuällisiksi*. Tee- ma on esillä myös lähes kaikissa Maurizio Virolin teoksissa. Mainittava on myös, että *Journal of the History of Ideas* julkaisi hiljattain teemanumeron otsikolla ”Machiavelli and Religion: A Reappraisal”.¹⁸

Markus Fischer toteaa, että nyt kun Machiavellin ohjeet (kristillisten) moraalisiin-

töjen rikkomisesta eivät enää tunnu niin järkyttäviltä, Machiavellin ”ongelma” on siirtynyt hänen epäjohtonmukaisten teostensa todellisen tarkoituksen selvittämiseen. Fischer on toki oikeassa siinä, että edes

13. Dolf Sternberger (1974) *Machiavellis Principe und der Begriff des Politischen*, Wiesbaden. Maurizio Viroli (1992b) 'The Revolution in the Concept of Politics', *Political Theory*, Vol. 20, Is. 3, Aug. 1992, 473–495.

14. Isaiah Berlin (1980), 'The Originality of Machiavelli', teoksessa *Against the Current: Essays in the History of Ideas*, New York: The Viking Press. Ks. myös Lauri Huovinen (1970) *Valtiomabti ja moraalinen autonomia*, Turku: Turun yliopisto, Yleisen historian laitoksen, Eripainossarja No. 6. Quentin Skinner (1984), 'The idea of negative liberty: philosophical and historical perspectives', teoksessa Richard Rorty, J. B. Schneewind & Quentin Skinner (toim.) *Philosophy in History*, Cambridge: Cambridge University Press. Kaupankäynnin osalta mainitsematta jättäminen selittynee myös sillä yleisesti tiedetyllä faktalla, että menestyksenkäs kaupankäynti johtaa vaurastumiseen ja se taas veltostumiseen ja korruptioon. Ei siis ihme että republikanismiin on liittynyt tietty kaupankäynnin halveksunta tai sen merkityksen vähättely. Machiavellin tietty jälkeenjääneisyys tältä osin aiheutti ongelmia, kun hänen ajatuksiaan myöhemmin sovellettiin. Näistä teemoista ks. esim. Kustaa Multamäki (1999) *Towards Great Britain: Commerce & Conquest in the Thought of Algernon Sidney and Charles Davenant*, Saarijärvi: Suomalaisen Tiedekatemian toimituksia, Humaniora, No. 301.

15. Friedrich Meinecke (1924) *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte*, München: R. Oldenbourg Verlag. Francesco Guicciardini (1994) *Dialogue on the Government of Florence*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 159.

16. Leo Strauss (1958) *Thoughts on...*, s. 11. Shadia B. Drury (1988) *The Political Ideas of Leo Strauss*, London: Macmillan Press. Vickie B. Sullivan (1996) *Machiavelli's Three Romes: Religion, Human Liberty and Politics Reformed*, De Kalb: Northern Illinois University Press, s. 4.

17. Bruce James Smith (1985) *Politics & Remembrance: Republican Themes in Machiavelli, Burke, and Tocqueville*, Princeton: Princeton University Press, 26–101.

18. Maurizio Viroli (1988) *Jean-Jacques Rousseau and the well-ordered society*, Cambridge: Cambridge University Press. Maurizio Viroli (1992a) *From Politics to Reason of State*. Maurizio Viroli (1995) *For Love of Country*, Oxford: Oxford University Press. Maurizio Viroli (1998) *Machiavelli*; Maurizio Viroli (2000) *Niccolò's Smile*. Kyseinen teemanumero on *Journal of the History of Ideas*, Vol. 60, No. 4, October 1999, 579–681. Machiavellin patriotismin ja kristinuskon yhteensopimattomuudesta ks. myös Paul-Erik Korvela (2001a) 'Sympatiaa paholaiselle? Abduktiivisia huomioita Machiavellin kristinuskon kritiikistä', *Politiikka* 1/2001, 3–11 sekä Paul-Erik Korvela (2001b) 'Helvetillistä politiikkaa: Huomioita patriotismista ja Machiavellin kristinuskon kritiikistä', teoksessa Marko A. Kauppinen & Paul-Erik Korvela (toim.) *Vai pelkkää retoriikkaa? 6: Valta, politiikka, subjekti*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, valtio-opin julkaisuja 76.

Machiavellin perusajatuksista tai niiden taroituksesta ei vallitse tälläkään hetkellä konsensusta kommentaarikirjallisuudessa. Vanhastaan ongelmia on aiheuttanut hänen kahden pääteoksensa, *Il Principen* ja *Discorsin* sanomien (näennäinen) yhteensopimattomuus. Kääntyikö republikanisti ja idealisti jossakin vaiheessa kyyniseksi reaalipolitiikan kannattajaksi vai tapahtuiko kenties toisin päin? Ongelmia tässä suhteessa on tietysti aiheuttanut epäselvyys kyseisten teosten kirjoittamisjärjestyksestä ja ajankohdasta. Pahimmillaan tällainen keinotekoinen erottelu ja puolen valitseminen esim. idealismin ja realismin tai muun vastaavan jaon välillä johtaa lähinnä huvittaviin lopputuloksiin.¹⁹

Esimerkiksi Mary Dietz haluaa lukea Machiavellia ehdottomasti republikanistina ja väittää, että tämä tarjosi *Rubtinaassa* tahallaan huonoja neuvoja (sic!) jouduttaakseen Medicien tuhoa ja tasavallan palauttamista Firenzeen. Machiavellin teosten monipuolisuus sekä poikkeuksellinen avoimuus ja tulkittavuus mahdollistaa sen, että häntä voidaan pitää yhtä hyvin perusteiden esimerkiksi kyynisenä voimapolitiikan kannattajana, republikanistina, modernin politiikan tieteen isänä, esimodernina, keskiaikaisena, patrioottina, valtiojärjen isänä, humanistina, ateistina, hurskaana katolisena, realistina, idealistina, kerettiläisenä, tai, totta kai, proto-fasistina (sic!). Fischerin oma teos taas on eräänlainen yritys löytää koherenssia Machiavellin ajattelusta.²⁰

Mutta samalla kun Machiavellin epäkriftilliset ohjeet ovat alkaneet tuntua vähemmän järkyttäviltä, myös hänen nimensä mustamaalaus on hakenut uusia uria. Elisabethin aikaisen draaman ”Murderous Machiavel” on muuttunut anti-sosiaalisen persoonallisuushäiriön omaavaksi ihmistyyppiksi. Tavaksi on muotoutunut kutsua sosiaalipsykologiassakin ’machiavellisteiksi’ henkilöitä, jotka manipuloivat ja huijaavat muita oman etunsa saavuttamiseksi. Richard Christie konstruoi jopa taulukon, jolla voidaan mitata machiavellismista asteita. Machiavellismi on niin ikään alettu yhdistää myös psykopatiaan. Richard Byrnen ja Andrew Whitenin teos, joka käsittelee älykkyyden

syntyä kädellisillä sosiaalisen eksperttiin kautta, on arvattavasti nimeltään *Machiavellian Intelligence*.²¹

Huomattava on myös se seikka, että Machiavellin nimeen puolestaan vannovat nykyisin eritoten erilaisten yrityksenjohtamistaidon manuaalien kirjoittajat, jotka pohdiskelevat ääneen sitä, miksi Machiavellin rautaiset ohjeet pätevät nykyisessä yritysmaailmassa niin hyvin. Näiden kirjoittajat tunnenevat kuitenkin enemmän juuri yritysmaailmaa kuin Machiavellia, eikä kyseisistä opuksista ole juurikaan hyötyä Machiavelli-tutkimuksessa muuta kuin kuriositeettina. Ainakin Antony Jay on kirjassaan ’Liikkeenjohto ja Machiavelli’ usein selkeästi väärässä, milloin hän sattuu puhumaan Machiavellista. Jay toteaa:

”Machiavelli nimitti kirjansa *Rubtinaaksi* eikä esimerkiksi *Hallitsemisen taidoksi* koska hän näki valtioiden kukoistuksen tai tuhon riippuvan suoraan johtajansa kyvyistä ja ominaisuuksista...”.²²

19. Markus Fischer (2000) *Well-Ordered License: On the Unity of Machiavelli's Thought*, Lanham: Lexington Books. Machiavellin *Discorsin* (suom. *Valtiollisia mietelmiä*) keskittyy ainakin Harvey C. Mansfield (1979) *Machiavelli's New Modes and Orders: A Study of the Discourses on Livy*, Ithaca: Cornell University Press, jossa Mansfield käy läpi Machiavellin teoksen kappale kappaleelta. Toinen ’Discorsin’ keskittynyt tutkimus on Patrick Coby (1999) *Machiavelli's Romans: Liberty and Greatness in the "Discourses on Livy"*, Lanham: Lexington Books.

20. Mary G. Dietz (1986) ’Trapping the Prince: Machiavelli and the Politics of Deception’, *American Political Science Review*, Vol. 80, No. 3, Sept. 1986, 777–799. Esimerkiksi Borgezen teos fasismien synnystä listaa Machiavellin erääksi niistä, jotka muokkasivat italialaisen mielen fasismille otolliseksi. G. A. Borgeze (1938) *Goliath: The March of Fascism*, New York: The Viking Press.

21. Richard Christie (1970) ’Scale Construction’, teoksessa Richard Christie ja Florence Geis (toim.) *Studies in Machiavellianism*, New York: Academic Press Inc. Machiavellismista ja psykopatiasta ks. esim. J.W. McHoskey, W. Worzel ja C. Szyarto (1998) ’Machiavellianism and psychopathy’, *Journal of Personality and Social Psychology*, 74 (1). Richard W. Byrne ja Andrew Whiten (1988) *Machiavellian Intelligence: Social Expertise and the Evolution of Intellect in Monkeys, Apes and Humans*, Oxford: Oxford University Press.

22. Antony Jay (1975) *Liikkeenjohto ja Machiavelli*, Helsinki: Tammi, s. 37.

Päätely ja sen sovellus liike-elämään menee kuitenkin metsään sikäli, että kirjan nimi *Il Principe* (Ruhtinas) ei ole Machiavellin itsensä antama, vaan hänen alkupeiräisensä on otsikoitu *De principatibus* (Ruhtinaskunnista).

Mutta Machiavellin varhaisille kommentaattoreille, joita löytyy heti 1500-luvun alkupuolelta lähtien, hänen ajatustensa hirtittävyys kulminoitui juuri hänen näkemyksensä uskonnosta politiikan välineenä. Machiavelli nähtiin Saatanan oppilaana, ellei jopa opettajana, ja joka tapauksessa hänen ajateltiin löytyvän helvetistä tuonpuoleisessa. On jopa väitetty Saatanan englanninkielisen eufemismin, ”Old Nick”, pohjautuvan ”Nick” Machiavelliin. Machiavellin nimi liitettiin usein myös salaisiin valtiotaidon oppeihin, ns. *arcana imperii* -tradition. *Ruhtinas* sijoitettiin myös katolisen kirkon kiellettyjen kirjojen luetteloon vuonna 1559, josta se poistui vasta 1890. Onkin muistettava, että Machiavelli ei elinaikaan tai välittömästi sen jälkeen aiheuttanut suurta mullistusta politiikan teoriassa. Vasta kun katolinen kirkko alkoi vastauskonpuhdistuksessa uudelleen kristillistää itseään, muodostui Machiavellista erityinen ongelma.²³

Machiavellista ajatuksissa täytyi olla jotakin, mikä poikkesi ratkaisevasti hänen edeltäjiensä ajatuksista ja mikä nosti hänet myöhemmin yleiseen tietoisuuteen. Aikalaisilleenhan hän oli tunnettu lähinnä näytelmäkirjailijana ja runoilijana. Tutkimuskirjallisuus on tässäkin asiassa kovin montaa mieltä. Useat ovat korostaneet *Ruhtinaan* eroa edeltävään ns. ruhtinaan peili -tradition nähden. Machiavelli siis kyseenalaisi koko *Fürstenspiegel*-tradition ohjeet kysymällä oliko niissä kuvattu käytös todellakin käytännöllistä ja kannattavaa. Mark Hulliung on todennut, että erottaessaan hyveet lopputuloksista stoalaisuus teki Machiavellin mahdolliseksi ja kristillinen usko puhtaaseen, tuloksista riippumattomaan hyvään, lisäsi suuresti hänen tarpeellisuuttaan.²⁴

Renessanssin humanistit olivat yrittäneet liittää hyvän ja kannattavan kristilliseen ruhtinaan peili -tradition väittämällä, että hyveellinen elämä kannattaa, so. on hyödy-

listä. Cicerolle mikään ei ollut todella *utile*, jos se ei samalla ollut myös *honestum*. Machiavelli taas väittää, että hyve (sen kristillisessä tai stoalaisessa merkityksessä) ei kannata, ts. johtaa tuhoutumiseen ennemmin kuin menestykseen – että valtiollisissa asioissa *utile* ja *onesto* eivät välttämättä liity lainkaan toisiinsa. Hulliungin teos puolestaan esittää, että Machiavelli tekee valloituksenhaluisella tasavaltalaisuudellaan suuremman eron edeltäviin republikanistisen genren kirjoittajiin kuin ruhtinaille opaskirjoja kirjoittaneisiin. Loputtoman valloitus-halun painottaminen Machiavellin ajattelussa näyttää kylläkin sivuuttavan ne useat kohdat, joissa Machiavelli itse selväsanaisesti varoittaa liiallisten valloitusten mukanaan tuomista ongelmista.

Mutta toisaalta esimerkiksi Athanasios Moulakis on huomauttanut, että Machiavellin positio ei ole ainoastaan anti-kristillinen, vaan myös anti-klassinen. Machiavelli lähtee tietysti epäkristillisestä lähtökohdasta, kun hän näkee valtion viitekehiksenä, joka

23. Machiavellin ajatusten vastaanottoa eri maissa on tutkittu laajalti. Ks. esim. Donald Bleznick (1958) 'Spanish Reaction to Machiavelli in the Sixteenth and Seventeenth Centuries', *Journal of the History of Ideas*, Vol. 19, Is. 4, Oct. 1958, 542–550; Felix Raab (1965) *The English Face of Machiavelli: A Changing Interpretation 1500–1700*, London: Routledge & Kegan Paul; Anthony J. Pansini (1966) *Niccolò Machiavelli and the United States of America*, Greenvale: Greenvale Press. Donald R. Kelley (1970) 'Murderous Machiavel in France: A Post Mortem', *Political Science Quarterly*, Vol. 85, Is. 4, Dec. 1970, 545–559; Edmond M. Beame (1982) 'The Use and Abuse of Machiavelli: The Sixteenth-Century French Adaptation', *Journal of the History of Ideas*, Vol. 43, Is. 1, Jan.-Mar. 1982, 33–54; J.A. Fernández-Santamaría (1983) *Reason of State and Statecraft in Spanish Political Thought, 1595–1640*, Lanham: University Press of America. Bruce Hillis Mayer (1986) *Machiavelli's French Reputation and Its Sources 1544–1762*, Ann Arbor, Michigan: University Microfilms International. Eco Haitsma Mulier (1990) 'A Controversial republican: Dutch views of Machiavelli in the seventeenth and eighteenth centuries', teoksessa Bock, Skinner & Viroli (toim.) *Machiavelli and Republicanism. Arcana imperii* -traditiosta ja Machiavellista ks. Peter S. Donaldson (1988) *Machiavelli and Mystery of State*, Cambridge: Cambridge University Press.

24. Ks. esim. Felix Gilbert (1939) 'The Humanist Concept of the Prince and The Prince of Machiavelli', *The Journal of Modern History*, Vol. XI, No.4, December 1939, 449–483. Mark Hulliung (1983) *Citizen Machiavelli*, Princeton: Princeton University Press, s. 204.

sisältää uskonnon, eikä toisin päin. Mutta Machiavellin valtio ei myöskään ole Aristoteleen valtio – areena jossa ihminen poliittisena eläimenä pääsisi täydellistymään – vaan inhimillisen toiminnan tuote. Vastavasti Machiavellilla esim. yhteiskunnan turvallisuus ja hyvinvointi on muuttunut päämääräksi, kun se antiikissa usein ymmärrettiin pelkästään hyveellisen toiminnan edellytykseksi tai ennakkoehdoksi. Niin paradoksaaliselta kuin se kuulostaakin, Machiavellin tietty innovatiivisuus tai ”modernius” perustuukin tavallaan siihen, että hän palaa takaisin (joihinkin) antiikin käytäntöihin ja teorioihin.²⁵

Vaikka Machiavellin ajatukset eivät enää tunnu niin järkyttäviltä, hänen nimeensä liit-

tyvä pejoratiivinen konnotaatio ei ole haihtunut. Kuvaavaa on, että Henry Kissinger kiisti ehdottomasti saaneensa mitään vaikutteita Machiavellilta, kun Oriana Fallaci sitä häneltä kysyi *The New Republicin* kuuluisassa haastattelussa vuonna 1972. Machiavelli-tutkimuksessa sen sijaan on onneksi jälleen alettu ymmärtää sitä, miksi hänen ajatuksensa ylipäättään olivat niin järkyttäviä ja kauhistuttavia. Selvitystyö siltä osin on kuitenkin kaikkea muuta kuin valmis. ■

25. Athanasios Moulakis (1993) 'Which Machiavelli?', *Perspectives on Political Science*, Vol. 22, Is. 2, Spring 1993, 84–89. Clifford Orwin (1978) 'Machiavelli's Unchristian Charity', *The American Political Science Review*, Vol. 72, Is. 4, December 1978, 1219.